

HAL
open science

Ayvalik Adalari Mimari Mirasinin Koruma Sorunlari: Büyük Maden Adasi Örneği

Hasan Sercan Sağlam

► **To cite this version:**

Hasan Sercan Sağlam. Ayvalik Adalari Mimari Mirasinin Koruma Sorunlari: Büyük Maden Adasi Örneği. Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları, Mysia ve Çevre Kùltürleri, 2021 Bildiriler Kitabı, Birinci Basım, pp.191-208, 2022, 978-625-8056-38-9. halshs-03908560

HAL Id: halshs-03908560

<https://shs.hal.science/halshs-03908560v1>

Submitted on 20 Dec 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

BALIKESİR
ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI

MYCİA
VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ

2021 BİLDİRİLER KİTABI

Balıkesir
KENT KONSEYİ

BALIKESİR ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI SEMPOZYUMU
MYSİA ve ÇEVRE KÜLTÜRLERİ
2021 BİLDİRİLER KİTABI

Yayına Hazırlayan

Balıkesir
KENT KONSEYİ

Editörler

Hüseyin Murat ÖZGEN
Serap ALPER
Yasemin POLAT
Nurettin KOÇHAN
Gürcan POLAT
Kaan İREN
Abdullah SOYKAN

Tasarım ve Uygulama

Abdurrahman DOĞAN

Birinci Basım

Kasım 2022

ISBN

978-625-8056-38-9

Baskı ve Cilt

Fotokitap Fotoğraf Ürünleri Paz. ve Tic. Ltd. Şti.
Oruç Reis Mah., Tekstilkent B-5 Blok No: 10-AH111
Esenler - İstanbul
Sertifika No: 47448

İletişim

Ege Yayınları
Abdullah Sokak, No 17, 34433 Beyoğlu - İstanbul
T. +90 (212) 244 75 21 F. +90 (212) 244 32 09
www.egeyayinlari.com.tr info@zerobooksonline.com

Y A Y I N L A R I

©Ege Yayınları

Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu eserde yayımlanan çalışmaların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

BALIKESİR
ARKEOLOJİ
BULUŞMALARI SEMPOZYUMU

MYCİA
VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ

2021 BİLDİRİLER KİTABI

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRYEL SUNUŞ	11	AYVALIK ADALARI MİMARİ MİRASININ	
ÖNSÖZ	13	KORUMA SORUNLARI: BÜYÜK MADEN ADASI	
ADRAMYTTEION VE ÇEVRE SAHASI		ÖRNEĞİ	
GÜNCEL KÜLTÜR ENVANTERİNİN		Hasan Sercan SAĞLAM	191
KAMUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ		ANTANDROS VE ÇEVRE SAHASI	
ÖNEMİ: "ADRAMYTTEION (ÖREN) ve KÖRFEZ		ANTANDROS NEKROPOLİSİ PİTHOS	
GÜNEY SAHASI (BURHANİYE – GÖMEÇ -		MEZARLARI	
AYVALIK)" ÖRNEĞİ		İlayda ÜRÜN	211
Hüseyin Murat ÖZGEN	17	ANTANDROS NEKROPOLİSİ MEZAR	
SEVİLMEMİŞ BİR ŞEHİRDE KORUMA		KONTEKSTLERİNDE GRİ TEK RENKLİ	
MÜCADELESİ		SERAMİKLER	
Mehmet Rifat AKBULUT & Seher BAŞLIK &		Yasemin POLAT	221
Salih Yekta KARAKULAK	45	DASKYLEİON VE ÇEVRE SAHASI	
ANTİK ADRAMYTTEION LİMANI VE SUALTI		MEKÂN ANALİZİ VE DASKYLEİON'DAKİ	
ARAŞTIRMALARI		LYDİA MUTFAĞI	
Erdoğan ASLAN & L. Ufuk ERDOĞAN &		Büşra ATALAR YETER	243
Uğurcan ORHAN	79	DASKYLEİON ve ÇEVRESİNDE SU ÜRÜNLERİ	
ADRAMYTTEION'UN ARKAİK DÖNEM'DEKİ		AVCILIĞI ÜZERİNE ÖN DEĞERLENDİRME	
DURUMU VE ŞEHİRLEŞMESİ		Özgün KASAR & Ozan SOYKAN	257
Hüseyin ERPEHLİVAN	101	DASKYLEİON'DAN ELE GEÇEN GRAFFİTO	
SATRAP ORONTES'İN ADRAMYTTEION'DA		SEMBOLLERİN GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK	
DARBEDİLDİĞİ DÜŞÜNÜLEN SİKKELERİ		KATEGORİZE EDİLMESİ	
Oya YAĞIZ	117	Özgür KUTLU	277
TARİHSEL ÇERÇEVE İÇİNDE ADRAMYTTEION		DASKYLEİON İLK ÇAĞ KENTİNDE DOKUMA	
VE ÇEVRESİNDE BİZANS DÖNEMİ		ATÖLYELERİ VE ÇALIŞMALARI	
Özgü ÇÖMEZOĞLU UZBEK	127	Yeşim KIRMAN	291
SON BULGULAR IŞIĞINDA ANTİK		DASKYLEİON (BALIKESİR) KAZISI HAYVAN	
ADRAMYTTEION İSKELET TOPLULUĞUNUN		KALINTILARININ ANTROPOLOJİK ANALİZİ:	
ANTROPOLOJİK ANALİZİ		ÖN RAPOR	
İzzet DUYAR & Derya ATAMTÜRK &		İlkem GÜRGÖR & Selcen İLBEY	
Ayşegül ŞAHİN & Sadet BIÇAK & Ali Rıza CAN	151	İsmail ÖZER	301
EDREMİT (ADRAMYTTEION) KÖRFEZİNDE		DASKYLEİON (BALIKESİR) KAZISI İNSAN	
OĞUZ İZLERİ: TAMGALAR		İSKELETLERİNİN PALEOANTROPOLOJİK	
Serap ALPER	163	ANALİZİ: ÖN RAPOR	
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EKSENİNDE		(1988-2013 BULUNTULARI)	
ENGELSİZ TURİZM: YEŞİL PEDALLAR VE		Selcen İLBEY & İlkem GÜRGÖR &	
ADRAMYTTEION ANTİK KENTİ		İsmail ÖZER	315
Sabriye ÇELİK UĞUZ & Gizem ÖZGÜREL	177		

KYZİKOS VE ÇEVRE SAHASI

- KYZİKOS HADRIAN TAPINAĞI'NDAN TYCHE/
TYKHE (FORTUNA) KABARTMA PARÇASI
Ahmet TERCANLIOĞLU & Benan LAFÇI 327
- KYZİKOS HADRIAN TAPINAĞI FRİZ
KUŞAĞI'NDAN BAZI ZIRHLI KABARTMA
PARÇALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Nurettin KOÇHAN 337
- KNİDOS'LU (DATÇA) BÜYÜK MATEMATİKÇİ
EUDOKSUS'UN KYZİKOS'TA (ERDEK) KENDİ
OKULUNDA GELİŞTİRDİĞİ DÜNYA MERKEZLİ
EVREN MODELİ
Osman DEMİRCAN & Edwin BUDDİNG &
M. Emin ÖZEL 351

MYSİA VE ÇEVRE SAHASI

- MERMER BATIKLARI VE PROKONNESOS
Ahmet BİLİR & Mustafa ŞAHİN 363
- HADRIANOUTHERAI ANTİK KENTİNİN
BALIKESİR ATATÜRK PARKINA LOKALİZE
EDİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Ahmet SERT 381
- MODERN BİR BANDIRMA MÜZESİ'NİN BÖLGE
KÜLTÜR VE TURİZMİNE SAĞLAYACAĞI
KATKILAR
Ali ATMACA 399
- PRAXITELES' APOLLO SAUROCTONUS ON
COINS OF APOLLONIA ad RHYNDACUM
Antonio CORSO 407
- BALIKESİR'E BAĞLI HAVRAN İLÇESİNİN
ARKEOLOJİK DEĞERLERİ KÜÇÜK ÇAL TEPE
ÖZELİNDE BÖLGENİN İNCELENMESİ
Aslı SAKA 427
- PARİON GÜNEY NEKROPOLÜ'NDE BİR ANIT
MEZAR: PALEODEMOGRAFİK ANALİZ
Asuman ÇIRAK & Serhan MUCUR
Mustafa Tolga ÇIRAK 443
- MYSİA BÖLGESİNDE BİR BİZANS SAVUNMA
YAPISI: AKHYRAOUS KALESİ
Ayşe SARIHAN 455
- KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE
KURULU KARARLARI GEREĞİ BALIKESİR
KUVA-YI MİLLİYE MÜZESİ TARAFINDAN
ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA
GERÇEKLEŞTİRİLEN SONDAJ KAZILARI
Aytekin YILMAZ 469

- PARION GÜNEY-TAVŞANDERE
NEKROPOLİSİ'NDEN AİLE MEZARI OLMASI
MUHTEMEL BİR MEZAR KONTEKSTİ ÜZERİNE
İLK DEĞERLENDİRMELER
Büşra Elif KASAPOĞLU & Hasan KASAPOĞLU 491

- BALIKESİR İLİ, PREHİSTORİK ve
PROTOHİSTORİK ÇAĞ ARAŞTIRMALARI ve
YERLEŞİMLERİ
Derya YALÇIKLI 525

- ŞİRİNÇAVUŞ ANTİK LİMANI VE ÇEVRESİ
SERAMİK VE KÜÇÜK BULUNTULARI ÜZERİNE
İLK DEĞERLENDİRMELER
Oktay DUMANKAYA &
Evren AÇAR 543

- ARKEOLOJİK MİMARİ PARÇA BELGELEMEDE
YÜKSEK ÇÖZÜNÜRLÜKLÜ FOTOGRAFİYEL
UYGULAMASI: PARİON ODEİONU SAHNE
BİNASI
Hasan KASAPOĞLU & İdil MALGİL 567

- APOLLONIA ad RYNDACUM ANTİK KENTİ ve
2021 YILI TİYATRO KAZILARI ÖN RAPORU
Mustafa ŞAHİN & Derya ŞAHİN
Gonca GÜLSEFA 579

- ANTİK PARİON TOPLUMUNDA 2 NADİR
HASTALIK
Mustafa Tolga ÇIRAK & Serhan MUCUR
Vedat KELEŞ 603

- HADRIANOUTHERAI SİKKELERİ
Mustafa TÜRK 615

- BALIKESİR İLİNDEKİ SİKKE BASAN ANTİK
KENTLER VE SİKKELERİ
Özkan ARIKANTÜRK 633

- ARIKANTÜRK PIŞMIŞ TOPRAK FIGÜRİN
KOLEKSİYONU'NDAN MYSİA BÖLGESİ,
PERGAMON ÜRETİMİ BİNİCİ-SÜVARI
ÖRNEĞİ
Zühal Eylül İÇLİ 643

- TROJAN STATUES AND THE FOUNDATION
OF CONSTANTINOPLE
Alessandra BRAVI 661

- DEĞERLENDİRMELER 683
KAZI ALANLARINDAN FOTOĞRAFLAR 689

AYVALIK ADALARI MİMARİ MİRASININ KORUMA SORUNLARI: BÜYÜK MADEN ADASI ÖRNEĞİ¹

CONSERVATION PROBLEMS OF THE AYVALIK ISLANDS' ARCHITECTURAL
HERITAGE: THE BÜYÜK MADEN ISLAND CASE²

Hasan Sercan SAĞLAM³

Özet

Geneli 19-20. yüzyıllara tarihlenen özgün mimari yapılarıyla öne çıkan Ayvalık'ın, bu bağlamda kayda değer bir yapılaşmış çevre kültürel miras potansiyeline sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlçeye yönelik mimarlık ve bağlantılı olduğu disiplinlerin ilgisindeki bilimsel çalışmalar, ağırlıklı olarak Ayvalık, Cunda (Alibey), Küçükköy ve Altınova yerleşim merkezleri yanında kırsalda yalnızca manastır yapılarına odaklanmış haldedir. Halbuki yörenin en başta Ayvalık Adaları etrafında şekillenen karakteristik peyzajı, daha birçok anıt eseri bünyesinde bulundursa bile bu yönde sistematik ve kapsamlı bir envanter çalışması henüz ortaya konmamıştır. Dolayısıyla adeta kaderine terk edilmiş vaziyetteki bahis konusu kalıntılar, bölgeyi de kapsayan Adramytteion Arkeolojik Yüzeysel Araştırmaları çerçevesinde hedeflenmiş; çeşitli tarihsel dönemlerden ve farklı fonksiyonlardaki birçok nitelikli yapının böylelikle ilk keşfi ve güncel belgelenmesi gerçekleştirilmiştir. Ayvalık'ın peyzaj arkeolojisine birçok açıdan ışık tutan ve tarihi kaynaklarda izlerine rastlanabilen ilgili eserlerin tamamı günümüzde terk edilmiş ve muhtelif düzeylerde harap durumdadır. Bu çalışmada, öncelikle Ayvalık kırsalında Büyük Maden Adası'ndaki mimari miras değerlerinin birincil kaynaklarda tespitiyle koordineli olarak yüzeysel araştırmaları yoluyla belgelenmesi, bu şekilde de bölgenin kültürel miras envanterinin zenginleştirilmesi, metodolojik yönden kısaca aktarılmıştır. Daha sonra Büyük Maden Adası'nda mevcut Ortaçağ gözetleme kulesi ile 19-20. yüzyıl endüstri mirası, tuzlalar, tarım terasları ve kırsal kimlikli yerleşim izleri, hem mimarlık tarihi hem de güncel koruma sorunları yönüyle tartışılmıştır. Bu esnada adanın arkeolojik potansiyeli küçük buluntular üzerinden ortaya konmuştur. Sonuç olarak, yakın coğrafyadan çağdaş bir örnek yoluyla Büyük Maden Adası'ndaki kuleye yönelik basit bir restitüsyon ve koruma önerisinde bulunulmuş, ayrıca Ayvalık Adaları'nın sahip olduğu kültürel miras turizmi potansiyeli, yeniden işlev kazandırarak yaşatma üzerinden vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayvalık Adaları, Mimari miras, Kırsal mimari, Peyzaj arkeolojisi, Koruma ve yenileme.

1 Bu çalışma, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nin (ANAMED) katkılarıyla hazırlanmıştır.

2 This study was prepared with the contributions of Koç University Research Center for Anatolian Civilizations (ANAMED).

3 Dr., Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Centre d'études supérieures de civilisation médiévale (CESCM) – UMR 7302, Poitiers / Fransa, saglam.h.sercan@gmail.com

Abstract

It can be argued that Ayvalık, which stands out with its characteristic architectural heritage dating back to the 19th-20th centuries has a significant cultural heritage potential. In the context of built environment, scientific studies on architecture and related disciplines for the district mainly focuses on the settlement centers of Ayvalık, Cunda (Alibey), Küçük-köy and Altınova as well as the monasteries in the countryside. However, even though the characteristic landscape of the region formed around the Ayvalık Islands contains many more historical buildings, a systematic and comprehensive inventory study has not been done so far. Hence, the structures that were simply abandoned to their fate were addressed within the Adramytteion Archaeological Surveys, which also covers the region. Thus, the first discovery as well as up-to-date documentation of numerous monuments from various historical periods and with different functions were carried out. The remnants that shed light on the landscape archeology of Ayvalık from different angles can also be traced in primary sources, but they are all neglected and are in varying ruined states today. In this study, firstly, documenting the architectural heritage values of Büyük Maden Island in the Ayvalık countryside through field surveys in coordination with primary sources, and thus enriching the cultural heritage inventory are briefly introduced from a methodological point of view. Later, Büyük Maden Island with a Medieval watchtower and the 19th-20th century industrial heritage, saltpans, agricultural terraces and rural settlement traces is presented in terms of both architectural history and current conservation problems. Meanwhile, the archaeological potential of the island was displayed through small findings. As a result, through a contemporary example from the vicinity, a basic restitution and a conservation proposal are discussed for the tower on Büyük Maden Island. Finally, the potential of cultural heritage tourism that the Ayvalık Islands have is emphasized under the theme of conservation through re-functioning.

Keywords: Ayvalık Islands, Architectural heritage, Rural architecture, Landscape archaeology, Conservation and regeneration.

Giriş

Balıkesir İli Ayvalık İlçesi tarihi kent merkezi, 19. yüzyılın ikinci yarısı ila 20. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlenen ve nerdeyse bir bütün olarak korunarak günümüze gelmiş karakteristik mimari dokusuyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte daha önceki tarihsel dönemlerden geriye kalmış kültür varlıklarının da esasen tüm ilçe sınırları içerisinde önemli sayıda mevcut olduğunun altı çizilmelidir ki söz konusu kalıntılar hem nicelik hem de nitelik bakımından dikkat çekicidir. Öyle ki, Ayvalık'ın mimari ilgideki kültürel miras turizmi destinasyonları bağlamında halihazırda yaygın bilinirliğe sahip önemli bir merkez niteliği taşıdığı aşikardır. Buna karşın Ayvalık İlçesi genelindeki çok zamanlı

somut kültür envanteri potansiyeline dair mimarlık ve bağlantılı olduğu diğer bilimsel disiplinler tarafından günümüze değin ortaya konmuş araştırmaların neredeyse tamamı ilçe sınırları içerisinde yer alan tarihi yerleşim merkezlerinden Ayvalık, Cunda (Alibey), Küçükköy ve Altınova'ya indirgenmiş; kırsal bölgelere gelindiğinde ise ancak 19-20. yüzyıl manastır yerleşkeleri bu bağlamda çok seçici bir yaklaşımla göz önüne alınmıştır. Oysa ilçe sınırları içerisinde, özellikle de Ayvalık Adaları'nın oluşturduğu ve aynı zamanda yöreyi de birçok yönden tanımlayan kimlikli peyzaj, hala keşfedilmeyi bekleyen çok daha fazla mimari kalıntıya ve kayda değeri bir peyzaj arkeolojisi potansiyeline sahiptir. Buna rağmen tüm bunlara yönelik bilimsel literatür çok sınırlıdır. Bölgesel kapsamda ve farklı bilimsel disiplinlerin katılımıyla sistematik bir yeni keşif ve belgeleme çalışması ise bugüne dek gerçekleştirilmemişti. Haliyle, söz konusu kültürel miras değeri hem kimliksiz hem de tamamen savunmasız şekilde, doğa ve insan tahribatlarıyla baş başa bırakılmış vaziyettedir.

Edremit Körfezi genelinde Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık ilçe sınırları içerisinde 2015 yılından bu yana Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen'in başkanlığında, farklı akademik disiplinlerin temsili ve metodolojik katkısıyla düzenlenen Adramytteion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları kapsamında Ayvalık kırsalındaki kültür envanterinin tarihsel dönem fark etmeksizin yeni keşfi, literatürde mevcut olanlarının ise güncel durum belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu sayede hem farklı tarihsel çağlara ait hem de çeşitli kullanım amacıyla inşa edilmiş mimari eserlerin kalıntılarına yönelik kayda değeri netice sağlanmıştır. Ayvalık'ın bugüne dek nispeten göz ardı edilmiş peyzaj arkeolojisini farklı yönlerden aydınlatan ve birincil kaynaklarda da tespit edilebilen söz konusu kültür varlıklarının istisnasız hepsi güncel olarak atıl vaziyettedir. Korunabilmişlik durumları ise farklılık göstermekle beraber yapıların genel bir ifadeyle harabe durumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu makale kapsamında öncelikle tüm Ayvalık'ın kültürel miras envanterinin yüzey araştırmalarımız çerçevesinde zenginleştirilmesi sürecinde, yerleşim merkezleri dışındaki bölgelerden Büyük Maden Adası'nda yer alan mimari nitelikteki kalıntıların, başvuru birincil kaynak yardımıyla belirlenerek ve ilintili olduğu peyzaj arkeolojisiyle beraber anlamlandırılarak ilk keşfinin ve güncel belgelenmesinin yapılması bilimsel yöntem itibarıyla ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Makalede Büyük Maden Adası'ndaki somut kültür varlıklarına, esasen tüm Ayvalık kırsalına yönelik bir örneklem olarak odaklanılmıştır. Adada 20. yüzyılın başlarına tarihlenen madencilik faaliyetleriyle ilintili endüstriyel miras, 18-19. yüzyıllara kadar uzanan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden geriye kalmış izler ve bir Geç Ortaçağ savunma yapısı, mimarlık tarihi yönüyle kısaca ortaya konarak güncel koruma sorunları üzerinden tartışılmış, bu esnada adanın kullanımını küçük buluntular üzerinden de kısaca ortaya konmuştur. Söz konusu kalıntılar

maden santral binası, maden galerileri, kırsal kimlikli yerleşim, tarım terasları, şapel, tuzla ve gözetleme kulesi şeklinde hem tarihsel dönem hem de fonksiyon açısından epey çeşitlilik göstermekle beraber tamamı harap durumdadır. Makalenin sonuç bölümünde Ayvalık kırsalının kültürel miras turizm potansiyeli Büyük Maden Adası üzerinden yeni bir koruma ve kullanma dengesi üzerinden ifade edilmiş, ayrıca yakın coğrafyadan çağdaş bir örnek baz alınarak gözetleme kulesine yönelik basit bir restitüsyon ve konsolidasyon önerisinde bulunulmuştur.

Araştırma Tarihçesi, Yöntem ve Literatür Özeti

Büyük Maden Adası'ndaki somut kültür varlıkları, yüzey araştırmalarımız kapsamında da 2016-2021 yılları arasında ele alınmış ve arkeoloji metodolojisiyle sistematik olarak belgelenmiştir. İlk olarak 2016 sezonunda deniz yoluyla adanın kuzeybatısındaki Orta Koy'dan karaya çıkılmış ve bu mevkide rastlanan maden santral binası belgelenmiştir. Daha sonra adanın merkezindeki 85 metre rakımlı Maden Tepe'ye tırmanılmış ve burada bulunan gözetleme kulesinin güncel belgelenmesi ve basit ölçümleri yapılmıştır. 2017 sezonunda adanın güneydoğusundaki Ayışığı Koyu'ndan karaya çıkılırken gözetleme kulesine ve adanın doğu kesimindeki düzlük alanda keşfedilen kırsal yerleşim izlerine yönelik kapsamlı bir drone çekimi gerçekleştirilmiştir. 2018 sezonunda Maden Boğazı üzerinden ulaşılan adada Maden Tepe'nin doğu yamaçlarındaki tarım teraslarının ve en doğu ucundaki şapel kalıntısının drone yoluyla ilk keşfi ve detaylı mimari belgelenmesi yapılmıştır. 2019 sezonunda en batı uçtaki Küçük Maden Adası tarafında bulunan sığlık geçitten ulaşılan adanın bu kez Maden Tepe batı yamaçları boyunca uzanan tarım teraslarının drone çekimi gerçekleştirilmiştir. 2020 sezonunda Cunda Adası'nın kuzeybatı ucundaki sığlık geçitten ulaşılan adanın kuzeybatı ve kuzeydoğu sahil kesimlerinde yer alan tuzlalar ile Maden Tepe yamaçlarındaki maden galerileri belgelenmiştir. Son olarak 2021 sezonunda adaya bir kez daha Ayışığı Koyu'ndan deniz yoluyla ulaşılmış, doğudaki kırsal yerleşimin mimari belgelenmesi detaylandırılırken gözetleme kulesi ve şapel kalıntısına yönelik Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'yle koordineli biçimde bir tescil öneri çalışması yürütülmüştür. Tüm sezonlarda ekibimiz adada bulunduğu farklı bölgelerde yüzeyde küçük buluntu taraması yapmış ve bulgular değerlendirilmiştir.

Adaya dair literatürde sınırlı bilgi olup bunlara makalenin ilgili bölümlerinde atıf yapılmıştır. Tespit edilebilen birincil ve ikincil kaynakların tamamı temin edilerek hem yüzey araştırmalarına kılavuzluk etmiş hem de bu makalede dikkate alınmıştır. Kule yapısından söz eden en eski kaynak 1525'te Pîrî Reis'tir. İngiliz gezgin Richard Pococke 1745'te adadaki hayvancılık faaliyetlerine çok kısaca değinmektedir. Cundalı tarih araştırmacısı Eustratios I. Drakos'un 1888 ve 1895 tarihli iki kitabında ve Theodor Wiegand'ın 1904 tarihli raporunda kuleye, bir çiftlik ilgisinde tarımsal kullanıma ve şapele dair çeşitli bilgiler mevcuttur. 1922 Yunanistan Deniz Kuvvetleri haritası bunları teyit etmekte, ayrıca

çiftliğin adını vermektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde adadaki madencilik faaliyetlerinin 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen başlangıcına dair bilgi bulmak mümkündür. Josef Stauber bugüne dek adaya yönelik en kapsamlı çalışmayı yürütmüş ve bunları 1996 tarihinde yayımlamıştır. Kuleyi belgeleyip Ortaçağ ilgisinde analoji üzerinden kısaca anlamlandırmış, tarım terasları ve maden galerilerinin ise bir kısmının ilk keşfini yapmıştır. Şapelin izini sürse de bulamamıştır. Harissis - Harissis'in 2007'de yalnızca kuleye ve adadaki madencilğe dair yüzeysel çıkarımları olmuştur. Dimitrios E. Psarros'un 2017 tarihli kitabında, yukarıda listelenen kaynakların bazıları kısaca derlenmiştir. Adadaki kulenin çağdaş bir eşine Dikili açıklarındaki Mardaliç (Corci) Adası'nda rastlanmıştır. Literatürde ana hatları itibarıyla çalışılmış bir yapı olup görece çok daha iyi düzeyde korunduğu üzere Büyük Maden Adası'ndaki kuleye yönelik önerilerde mimari yönden dikkate alınmıştır.

Ortaçağ Kulesi

Büyük Maden Adası'nın merkezindeki 85 metre rakımlı Maden Tepe'nin üzerinde yer alan kule, Edremit Körfezi'nin girişi, Ayvalık Adaları, Midilli Adası ve Müsellim Boğazı'nı kapsayan geniş bir görüş açısına sahiptir. Bol kireç harçlı taş malzemeden yığma tekniğe inşa edilmiş yapı ara yönler göre konumlandırılmıştır. Taban alanı yaklaşık 13 x 13 metre olup kare planlıdır. Kule günümüzde kabaca 10-11 metre yükseklikte korunabilmiştir. Masif gövdeli yapının zemin kotunda herhangi bir açıklık yoktur⁴. Drone çekimi yoluyla üst kotta etrafı duvarla çevrili bir gözetleme mekânı tespit edilmiştir ki buranın yıkık ve düzensiz yapısı ile civardaki yoğun molozlar, kulenin esasen daha yüksek olduğunu işaret etmektedir. Buraya olasılıkla ahşaptan bir asma köprüyle ulaşılmaktaydı. Kulenin güneydoğu cephesinde, zeminden yaklaşık 6 metre yüksekte kalan yıkık açıklık izi bu amaca hizmet etmiş olmalıdır. Duvar izleri, söz konusu terasın üstü açık olmayıp eğri-sel örtü sistemine sahip olduğunu akla getirmektedir. Sağır cepheli kulenin teras zemin kotu orta hizasından aşağıya devam eden bir iç hacim tespit edilmiştir. Bir depo ya da sarnıç olması muhtemel ilgili bölüm zamanla harap olmuş ve büyük oranda molozlarla dolmuştur (Şek. 1).

Kulenin iç dolgusu iri boyutlu ve düzensiz biçimli molozların, yoğun katkılı kireç harcının bolca kullanılarak bir araya getirilmesiyle meydana getirilmiştir. Dış cephe yüzeyleri koyu mor ve dikdörtgenler prizması andezit blokların enine ve derine olmak üzere nispeten düzenli şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur ki taş sıraları şaşırtmalı sıraya sahiptir. Dış cephelerde oldukça büyük bir kısmı eksik bloklar, alanda da mevcut olmadığı üzere sonradan sökülüp götürülerek olasılıkla yörede devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Kule inşasında kullanılmış beyaz renkli ve orta sertlikteki kireç harcının dış cephe derzlerinde üzeri, tuğla kırıklı ve koyu kırmızimsı daha dayanıklı horasan harcından ince bir tabakayla örtülmüştür. Bu yüzeysel harç uygulamasından geriye özellikle

4 Özgen 2017: 232.

de güneydoğu cephede olmak üzere çok az bir kısım kalmıştır. Ayrıca temele yakın seviyelerde bazı blokların arası, iç dolguyla türdeş yassı moloz kırıklarıyla doldurulmuştur. Bu uygulamalar sayesinde kulenin koyu renkli dış cephe görünümü vurgulandığı gibi derzlerin iklim koşullarına karşı dıştan muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Kulede kullanılmış nitelikli işçilikli blokların genel yapısı ve üzerlerindeki birtakım düzgün delikler, bunların aynı yerden getirilmiş devşirme antik malzeme olduğunu göstermektedir ki söz konusu meçhul yapının Helenistik Dönem'e ait olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut kule yapısı ise mimari özellikleri itibariyle açıkça bir Geç Ortaçağ inşasıdır⁵.

Pîrî Reis'in 1525 tarihli *Kitâb-ı Bahriye*'sinde Ayvalık yöresinde tek bir demirleme yerinden bahsedilmektedir ki "*birgoslu*" (kuleli) olarak tanımlanmış bu liman da Büyük Maden Adası'nın güneydoğusundaki Ayışığı Koyu'na denk gelmektedir. Kuleye dair en eski anlatı bu olup Pîrî Reis denizcilere yönelik bir referans noktası olarak yapıdan söz etmiştir⁶. Büyük Maden Adası, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına tarihlenen resmi Osmanlı kaynaklarında yine kule nedeniyle "*Pirgo*", kulenin kendisi ise çok kısaca "*mâil-i inhidâm atîk bir kal'a*" (yıkılmaya yüz tutmuş antik bir kale)⁷ ya da "*kâr-ı kadim kal'a burcu*" (eski zaman işi kale burcu) şeklinde ifade edilmiştir⁸. Modern literatürde ise mimari ve coğrafi özellikleri itibariyle bazı incelemelere konu olmuştur. Yapının bir Ortaçağ gözetleme kulesi olarak tanımına ve basit mimari özelliklerine en erken Wiegand'ın 1904 tarihli raporunda rastlanmış olup sökülerek götürülmüş yapı malzemelerinin ise devşirme olarak Cunda'da kullanılmış olabileceğini aktarmıştır⁹. Devşirme bloklardan nitelikli duvar işçiliğinin, Midilli Kalesi'nin Cenevizli soylu bir hanedan olan Gattilusio idaresindeki dönemine (1355-1462) ait 1373 tarihli bölümlerine büyük benzerlik göstermesi sebebiyle Stauber tarafından kule Geç Ortaçağ ilgisinde ve muhtemel bir Gattilusio yapısı olarak yorumlanmıştır¹⁰. Harissis-Harissis ise Cenevizlilerin bu adadaki madenleri işlediklerini, dolayısıyla kuleyi de bunları korumak için inşa etmiş olabilecekleri ihtimalini öne sürmüştür¹¹. Adada birtakım maden rezervleri bulunsa da Gattilusio döneminde bu ilgede bir faaliyet henüz bilinmemektedir¹². Kulenin Midilli'yle Anadolu arasındaki deniz trafiğini kontrol edip bölgedeki tasarruflarını korumak amacıyla yine Gattilusio hanedanı tarafından inşa ettirilmiş olabileceği, Psarros tarafından ortaya atılmış bir diğer güncel hipotezdir¹³.

Kule, günümüzde oldukça harap haldedir ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Büyük oranda eksik dış cephe taşları nedeniyle, nispeten dayanıksız yapıdaki yoğun kireç harçlı moloz

5 Özgen 2017: 232.

6 Pîrî Reis 2013: 42. Grekçe "πύργος" (*pyrgos* = kule) kelimesine istinaden "*birgoslu*" şeklinde tarif edilmiştir.

7 CBSS 1885, Osm.: 195, Gre.: 156.

8 OH 1910-1911.

9 Wiegand 1904: 258.

10 Stauber 1996: 225.

11 Harissis – Harissis 2007: 255-256.

12 MTA 2010: 3.

13 Psarros 2017: 458, 487-488.

iç dolgusu iklim koşullarına doğrudan maruz kalmaktadır. Dolayısıyla yapı doğal tahribat karşısında tamamen savunmasız durumdadır. 2021 itibariyle halen tescilsiz durumdaki kule, Ayvalık yöresinin görece az bilinen Geç Ortaçağ dönemine birçok yönden ışık tutmaktadır ve acilen koruma altına alınmayı beklemektedir. Daha ileri düzey bilimsel saha çalışmalarıyla kulenin özellikle de iç mekân ve temel kurgusu detaylandırılmalı, gerekli temizlik ve kazı çalışmalarıyla yapının tüm bölümleri açığa çıkartılmalıdır.

Dikili açıklarındaki Mardaliç (Corci) Adası'nda bulunan bir diğer gözetleme kulesi, Büyük Maden Adası'ndaki yapıya dair bir restitüsyon ve konsolidasyon çalışması için mutlaka referans alınmalıdır. Arel tarafından çalışılmış bu ikinci kule de Gattilusio dönemine (1355-1462) tarihlenmiş ve benzer şekilde bölgeyi denetleyen bir gözetleme kulesi olarak yorumlanmıştır¹⁴ (Şek. 2). Hem ölçüleri hem de mimari detayları itibariyle Büyük Maden Adası'ndaki kulenin çok daha iyi korunmuş eşi olarak tanımlanabilir. Bu yapı dikkate alınarak Büyük Maden Adası'ndaki kule yukarıda değinilen gerekli ön çalışmalar sonrasında mutlak surette yapısal bir güçlendirmeye (konsolidasyon) ihtiyaç duymaktadır. Sökülen veya dökülmüş dış cephe taşlarının az bir kısmı arazide ve kulenin yıkık teras bölümünde mevcuttur. İç dolgusundan dökülmüş kaba molozlara yapının civarında bolca rastlanmaktadır. Orijinal örgü baz alınarak bu malzemeler, yapının diğerlerine nazaran en iyi korunmuş olarak nitelendirilebilecek güneydoğu cephesi haricindeki bir bölümünde kısmi bir dış cephe onarım uygulaması şeklinde değerlendirilebilir. Eksik kısımlar ve özellikle de iç dolgusu, hidrolik karakterdeki malzemeyle daha fazla tahribata karşı stabilize edilmelidir ve kule mevcut haliyle daha fazla tahribata karşı korunmalıdır. Muhtemel bir koruyucu üst örtü ve portatif iskele uygulaması ise ancak teras bölümünün açığa çıkartılması sonrasında değerlendirilebilir.

Kırsal Yerleşim İzleri

Richard Pococke 1745 itibariyle Cunda Adası'ndan yakınındaki bir diğer adaya uzanan ve ancak bazı izleri mevcut antik bir köprüden söz dair etmektedir ki ayrıca söz konusu anonim adada eskiden beri yoğun hayvancılık yapıldığını aktarmaktadır¹⁵. Burasının Cunda ve Büyük Maden adalarını ayıran sığlık geçit olduğu aşikardır. Bu durumda adada en erken 18. yüzyıldan beri hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır. Eustratios I. Drakos ise 1895'te Büyük Maden Adası'nın doğu tarafında, Cunda Adası'nın tam karşısındaki noktada toprak sahiplerine ait üç adet ev ve ayrıca Agios Georgios şapelinin bulunduğu söz etmektedir¹⁶. 1904'e gelindiğinde Theodor Wiegand sığlık geçidin hemen karşısında kalan yerde Panagiotis Bugniosu'ya ait çiftliğin bulunduğu ve burada o tarihlerde yeniden inşa edilmiş Agios Georgios şapelinde bazı antik malzemelerin devşirme olarak kullanıldığına değinmektedir¹⁷. Sığlık geçidin adı Drakos'a göre "Πέρασμα"

14 Arel 1995: 18-23.

15 Pococke 1745, II: 17.

16 Drakos 1895: 47.

17 Wiegand 1904: 258.

şeklinde ve adaya kara ulaşımında ancak at ile geçilebilir¹⁸. 1922 Yunanistan Deniz Kuvvetleri haritasında aynı mevkide birkaç yapıdan oluşan küçük bir yerleşim ve burunda da bir şapel işaretli olup bu kırsal yerleşkenin ismi “Πέραμα” (Perama = Geçiş Yeri) olarak belirtilmiştir¹⁹.

Yüzey araştırmalarımız kapsamında Büyük Maden Adası'nın doğusundaki çiftlik ve beraberindeki çeşitli fonksiyona sahip yapıların ilk tespit ve belgelenmesi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yerleşkeye güncel akademik yazında yalnızca Stauber, küçükbaş hayvanlar için bazı ağıllar ve bir hayvan barınağı olarak herhangi bir tarihi kıymet taşımayan basit duvarlar şeklinde değinmiştir²⁰. Yaklaşık 190 x 150 metrelik bir alana düzensizce yayılmış çiftlik yerleşkesinde, farklı kullanımlar görmüş yapı kalıntıları mevcuttur (Şek. 3). Çiftliğin yamuk biçimli alanı, orta boyutlu kaba yontu yığma molozdan kuru duvarlarla çevrelenmiştir. Bu alanın ağıl olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İçerisinde yalak düzenlemesi ile 0,90 ve 1,10 metre çaplarında, kagir örgülü iki su kuyusu tespit edilmiştir (Şek. 4). Çiftlik çevre duvarı kuzey hattı üzerinde orta hizada 7,50 x 6,00 metrelik bir çiftlik evi ve müstemilatı vardır. İki bölümden oluşan konutun batıya yönelen ön cephesinde kuleden sökülen nitelikli yapı malzemeleri devşirme olarak çok sayıda ve tuğla kırıkları ile stilize bir örgüde kullanılmıştır. Atıl durumdaki yapı, basit onarımlar ile yakın zamana kadar kullanım görmüştür (Şek. 5). Çiftliğin güneydoğu sınır hattında 15,50 x 7,50 metre ölçülerinde, bir iç mekân ve ön sahanlıktan oluşan harap bir bina yer almaktadır. İçteki birim ana giriş ve yanlarda ikişer pencere olmak üzere beş birimli simetrik düzendedir. İşçi damı olduğu düşünülmektedir. Yığma teknikte inşa edilmiş olup yöreye özgü sarımsak taşından düzgün köşe taşları dikkat çekicidir. Gergi demirleri sökülünce üst örtüsü çökmüştür (Şek. 6). Çiftliğin kuzeydoğusunda, çevrili alanın hemen dışında yaklaşık 7,00 x 4,50 metre ölçülerinde ve depo görünümünde kagir bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Beraberindeki düzensiz molozlardan kuru duvar örgüsü niteliğinde ağıllar ise daha geç tarihlidir. Çiftliğin kuzeybatısında, çevrili alanın yine dışında kabaca 6,50 x 5,00 metrelik basit bir hayvan barınağı ile dörtgen çevre duvarı kalıntısı bulunmaktadır. Alanda belgelenen yalın nitelikteki pişmiş topraktan kulp, gövde ve ağız parçaları gibi günlük kullanım kapları ile amfora dibi gibi büyük hacimde depolamayı işaret eden ait çok sayıda küçük buluntu, 19-20. yüzyıl kırsal kullanımını teyit eder niteliktedir.

Çiftliğin doğusunda, Büyük Maden Adası'nın Cunda Adası'na en yakın noktasındaki küçük burnun ucunda şapel kalıntısı bulunmaktadır. 4,50 x 11,50 metre boyutlarında ve iki ana bölümden oluşan kalıntı bu bağlamda 4,00 metrelik bir narteks ile 7,50 metrelik bir naos izlenimi vermektedir. Düzensiz molozlar ve tuğla kırıklarıyla yığma teknikte inşa edilmiş toprak harçlı yapının beden duvarları yaklaşık 1,00 metre yükseklikte korunabilmiştir. Nispeten irice molozların arasına tuğla parçaları ve daha açık renkli yassı

18 Drakos 1888: 7; 1895: 8.

19 YDKH 1922.

20 Stauber 1996: 222.

molozlar yerleştirilerek bir tür kasetleme ile cephelerde yörenin 19-20. yüzyıl yapılarında sıkça rastlanan stilize duvar tekniği uygulanmıştır. Bunun yanında özellikle de köşelerde devşirme malzeme olarak çok daha iri boyutlu, dikdörtgen biçimli ve iyi işlenmiş koyu mor andezit bloklar kullanılmıştır ki kuleden sökülmüştür (Şek. 7-8). İç yüzeylerde sıvalar zemin hizasına kadar kısmen korunmuş olup kırmızı renkli bazı yüzeyler seçilebilmektedir. Yıkıntıda alçıdan stilize silme parçaları tespit edilmiş olup şapelin üst örtü hizasında süsleme amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir. Çöken yapının inşa malzemeleri, beden duvarları hizasında dağılmış vaziyettedir ki yalın çatı kiremitleri ve üzerinde Rumca yazılar bulunan tuğlalar dikkat çekicidir (Şek. 9). Şapelin apsisi, beden duvarı hattının orta hizasından dışa doğru çökmüştür. Batıya dönük narteks ve naos girişleri dışında açıklık tespit edilememiştir. Yıkıntıların niteliği nedeniyle şapelin beşik çatılı ve ahşap tavanlı olduğu sanılmaktadır.

Çiftliğin güneydoğusunda, sıgılığa bakan tarafta yaklaşık 15,00 metre uzunluk ve 1,20 metre genişlikte bir taş iskele tespit edilmiştir. Kaba yontu irice molozlarla dolgu şeklinde meydana getirilmiş doğrusal iskele günümüzde kısmen denize kaymıştır. Çiftliğe deniz yoluyla ulaşım ve adaya özgü emtiaların nakliyesi için yapıldığı düşünülmektedir ki bunlardan hayvancılık faaliyetleri haricindekiler bir sonraki bölümde tartışılmıştır (Şek. 10).

Tarım Terasları, Tuzlalar, Kuyular

Stauber, Maden Tepe'nin yamaçlarındaki yoğun makiliğin altında özellikle de havadan bakıldığında birtakım teras düzenlemelerinin gizlenmiş olabileceği yorumunda bulunsa da bu izlenimini detaylandırmamıştır²¹. 1885 ve 1886 tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnâmeleri, Midilli Sancağı'nın Cunda Kazası'na bağlı Büyük Maden Adası'nın, birtakım zirai faaliyetler nedeniyle ekili dikili halde olduğunu çok kısaca aktarmaktadır²². Drakos ise 1895 itibarıyla, Büyük Maden Adası'nda hububat tarımı yapıldığından ve toprağı yarı yarıya kayaç yapıda olsa da burada senede 1000 İstanbul kilesi (κοιλών Κωνσταντινουπόλεως) buğday üretildiğine değinmektedir ki 1 İstanbul kilesi yaklaşık 26 kilogram olduğu üzere 26 ton buğdaya karşılık gelmektedir. Adada ayrıca kekklik avlanılmaktadır²³. 1922 Yunan haritasına göre, çiftlik yerleşkesi haricindeki bölgelerde toplam altı su kuyusu vardır²⁴. Aynı kaynağa göre adada iki de tuzla bulunmaktadır²⁵. Ayvalık yöresindeki tuzlalar hakkında detaylı bilgiye 1889-1890 tarihli bir Düyûn-ı Umûmiye haritasında da rastlanmıştır²⁶.

Yüzey araştırmalarımız kapsamında Büyük Maden Adası genelindeki tarım terasları, tuzlalar ve su kuyularının ilk tespit ve belgelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede ilk

21 Stauber 1996: 226.

22 CBSS 1885, Osm.: 195, Gre.: 156; 1886, Osm.: 193, Gre.: 157.

23 Drakos 1895: 10-11.

24 YDKH 1922.

25 YDKH 1922.

26 OH 1889-1890.

olarak adada geç 19. yüzyıl kaynaklarında sözü edilen hububat tarımı faaliyetlerinden geriye kalmış ve bugüne dek bilimsel olarak izi sürülmemiş mimari kalıntılar ele alınmıştır. Bugün zirai açıdan bütünüyle âtil durumdaki adada muhtelif boyut ve tipteki yerel molozlardan kuru duvar örgüsü tekniğiyle masif yığıntılar olarak birbirine paralel ve ardışık düzende meydana getirilmiş tarım terasları tespit edilmiş olup adanın merkezindeki 85 metre rakımlı Maden Tepe'nin kuzeydoğu ve kuzeybatı yamaçlarında konumlanmaktadır. Yamaç eğimine paralel uzanan teraslar belirli bir mimari standarda sahip olmasa da duvar yüksekliği takriben 0,50-0,80 metre, kalınlığı ise 1,00-1,50 metre arasında değişmektedir. Uzunlukları, yamaçların coğrafi özelliklerine göre büyük farklılık göstermektedir. Kuzeybatı yamaçtaki tespitlerin çok daha net oluşuna Ağustos ve Eylül 2018'de gerçekleşerek buradaki makilik bitki örtüsünü ortadan kaldırmış yangınların etkisi olmuştur. Tarım terasları, birçok açıdan düzensiz yapıda olsa da ortalama %10-20 eğime sahip yamaçları teraslamaktadır (Şek. 11).

Büyük Maden Adası'nın kuzeybatı ve kuzeydoğu kıyılarında, deniz seviyesinde halen gözlemlenebilen ve yüzeyleri tamamen tuzla kaplı iki adet lagün kalıntısı, 1922 tarihli Yunan haritasının adaya yönelik ifade ettiği iki tuzla olmalıdır. Öncelikle bu kalıntıların muhtemel kimliği ve fonksiyonu, aynı kaynaktaki ve ayrıca 1889-1890 Düyûn-ı Umûmiye haritasındaki diğer Ayvalık yöresi tuzlalarının mevcut kalıntılarıyla morfolojik açıdan kıyaslanarak teyit edilmiştir. Söz konusu tuzlalardan ilki, adanın doğu ucundaki çiftlik yerleşkesinin 100 metre kuzeyinde, adanın kuzey bölümünü teşkil eden 106 metre rakımlı Boğaz Tepe'nin güneydoğu eteklerinde ve Maden Boğazı'nın kıyısında tespit edilmiştir. Kabaca yarım daire biçimli tuzlanın kıyıdan yaklaşık derinliği 51 metre, öte yandan 12 metre genişliğindeki bir kıyı oku tarafından sınırlandırılmış en geniş sahil hattı ise 92 metredir (Şek. 3). Boğaz Tepe'nin güneybatı eteklerinde, Orta Koy'un sahilinde tespit edilmiş ikinci tuzla ise karaya doğru daralan bir üçgen biçimindedir. 130 metrelik kıyı hattını 16 metre genişliğinde bir kıyı oku kapatmaktadır. Bu tuzlanın kıyıdan derinliği ise 190 metredir. Her iki tuzlanın da kıyı oku üzerinde, buharlaştırma işlemi öncesinde tuzlaların içerisine deniz suyu sağlamış kanalların belli belirsiz izlerine rastlanmıştır. Yağışlı mevsimlerde tuzla yataklarının yağmur suyunu kısmen tutarak balçığa dönüştüğü, yaz sezonunda ise tamamen kurduğu gözlemlenmiştir. 19. yüzyılın sonuna ve 20. yüzyılın başına tarihlenen kaynaklara göre Yunda (Cunda) Kazası'nda balığın bol olduğu, irili ufaklı 150 kadar tekneden oluşan bir filoya sahip ahalisinin çoğunun balıkçılık ve ahtapotçulukla ilgilendiği, hatta senede 200 kayık dolusu veya bir diğer ifadeye göre 80.000 okka (\approx 103 ton) kadar kafadanbacaklı deniz mahsulünün yakalandığı ve bunun da Cunda için çok önemli bir ihraç kalemi olduğu ifade edilmektedir²⁷. Tüm bu deniz ürünlerinin muhafazası ve ticareti için tuzun gerekliliği aşıkardır ki Büyük Maden Adası'ndaki tuzlalar da bu ilgide kullanılmış olmalıdır.

27 Cuinet 1892: 473-474; Drakos 1895: 31; Kontogiannis 1921: 277.

Bunlar haricinde yine 1922 Yunan haritasında gösterilmiş su kuyuları arasından, Maden Tepe kuzeybatı yamacının kıyıya yakın eteklerinde lineer bir hat boyunca uzanan üç tanesi tespit edilerek belgelenmiştir. Dairesel formdaki cidarları kaba molozlardan kagir teknikte oluşturulmuş kuyuların halen kullanılabilir durumda olduğu gözlemlenmiştir. Adanın çiftlik yerleşkesi haricindeki bölümlerinde herhangi bir yerleşim izine rastlanmamış olup söz konusu su kuyularının tarım ve hayvancılık faaliyetleri ilgisinde kullanıldığı düşünülmektedir.

Maden Endüstrisi

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü raporuna göre Büyük Maden Adası'nda %10 tenör ile yaklaşık 72.500 ton kurşun-bakır-çinko rezervi bulunmaktadır²⁸. Adanın söz konusu isimle anılmasına sebebiyet vermiş madencilik faaliyetleri ise Osmanlı Devleti'nin son yıllarına tarihlenmektedir. Örneğin 1914'te Prodromos Karakaş Efendi, Büyük Maden Adası'nda kurşun ve sair maden arama ruhsatnamesini, uluslararası ticari bağlantılara sahip ve 1841 İstanbul doğumlu Pantelis Ambrosios Mavrokordatos'a devretmiştir²⁹ (Şek. 12). Aynı sülaleye mensup Mavrokordato Efendi'nin 1908-1909'da Orman ve Maden ve Ziraat Nazırı olarak görev yaptığı bilinmektedir³⁰ (Şek. 13). Büyük Maden Adası ilgisindeki söz konusu ruhsatname, 1921'e gelindiğinde bu kez Balya-Karaydın Maden Şirketi'ne geçmiştir³¹.

1970'lere kadar kurşun ve diğer metallerin çıkartılması için kullanılmış çeşitli tüneller ve shaftlar yüzeyde özellikle Maden Tepe çevresinde görünmektedir. Birçok yeraltı galerisi ve çukur, kuzey-güney yönünde bir dizi şeklinde yaklaşık 1 kilometre boyunca sıralanmakta ve kulenin 100 metre doğusundan geçerek sahile kadar uzanmaktadır. Adanın son aktif kullanımını olan maden endüstrisi, aradan geçen sürede bütünüyle âtil durumdadır³² (Şek. 14).

Yerel denizcilik kaynaklarından alınan bilgiler doğrultusunda adanın kuzeybatısındaki Orta Koy'un dip kısmında, sahile 100 metre mesafede bulunan maden santral binasının keşif ve belgelemesi gerçekleştirilmiştir. Yapının yeri Santral Mevkii olarak geçmektedir³³. 15,00 x 7,50 metre ölçülerindeki yapı karışık taş malzeme ve çimentoyla yığma teknikte inşa edilmiş, cepheleri çimentoyla sıvanmıştır. Su basman üzerinde yükselen cephelerin açıklıklarında ateş tuğlası kullanılmıştır. Ön cephesi sahile bakmaktadır ve iç cephelerde makine aksamına ait izler mevcuttur. Dört duvardan ibaret âtil yapının eksik üst örtüsünün kırma çatı olduğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki benzer sivil mimari örneklerinden hareketle Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kendi dönemini yansıtan özgün bir endüstri yapısıdır (Şek. 15).

28 MTA 2010: 3.

29 BOA ŞD 1914. Ayrıca bk. AFGP.

30 Tural 2009: 90-95.

31 BOA BEO 1921.

32 Stauber 1996: 225.

33 Kaptan Volkan Vural, kişisel görüşme (19.05.2018).

Sonuç ve Öneriler

Yüzeý araştırmalarımız kapsamındaki yeni tespit ve belgelemelerin bilimsel açıdan anlamlandırılmasıyla, Ayvalık'ın unutulmuş birçok kültürel miras değerini barındıran kırsal kesimindeki Büyük Maden Adası'nın, bugüne kadar tam anlamıyla ortaya konamamış mimari ve arkeolojik potansiyelini bu makalede tartışılan örnekler açıkça göstermiştir. Aslında ada, günübirlik tekne turlarınca ancak kıyıya kadar ve sıklık geçit yoluyla nadir yürüyüş grupları tarafından epey kısıtlı da olsa bir uğraklığa sahiptir. Buna rağmen adanın kendisi bir bütün olarak âtil durumdadır ki üzerindeki kültür varlıkları korunmaya muhtaçtır. Ayvalık kırsalının kültürel miras turizmi potansiyeli bağlamında Büyük Maden Adası, uygulanacak yeni bir koruma ve pasif kullanma dengesi yoluyla bölgenin uzun geçmişine farklı açılardan ışık tutacak nitelikli bir destinasyon alternatifi olarak ön plana çıkmaktadır.

Adadaki kalıntılar, mevcut durumlarına ve özgün yapılarına aykırı müdahale olmadan, yalnızca gerekli koruma ve güçlendirme çalışmalarıyla, uygun bilgilendirme noktalarına sahip bir rota doğrultusunda farklı kimlikte birer peyzaj arkeolojisi destinasyonuna dönüştürülebilir. Bu bağlamda, adada halihazırda mevcut patikalar dikkate alınmalıdır ve portatif düzenlemeler haricinde yeni inşadan kaçınılmalıdır. Santral binası, maden galerileri, tuzlalar ve kuyular için yalnızca basit çevre düzenine ve güvenlik önlemine ihtiyaç vardır. Tarım terasları için ada genelindeki doğal bitki örtüsüne ek bir zarar verilmeden, 2018 yangınında ortadan kalkan makilik nedeniyle iyice görünür olmuş batıdaki bölümde, birkaç sıradan oluşan küçük bir kısım bu açık haliyle korunup düzenli bakımı yapılarak sergilenebilir. Çiftlik yerleşkesindeki yapılar ve şapelin kalıntıları, bitki örtüsünden arındırılıp temizlenerek mevcut haliyle muhafaza edilmelidir. Odak noktası niteliğindeki ve malzeme kayıpları nedeniyle çökme tehlikesi bulunan kule için yakın coğrafyadan çağdaş bir örnek baz alınarak basit bir temel ve iç mekân temizliği ile detaylı bilimsel analizler ışığında bir strüktürel güçlendirme önerisinde bulunulmuştur. Ağır hasarlı bölümleri içinse etrafında ve çiftlikte serbest halde bulunan kendi malzemesi kullanılarak kısmi onarımlar yapılabilir. Portatif bir iskele yardımıyla üst kottaki bölümleri ve iç mekânı da rota kapsamında sergilenebilir. Dijital restorasyon ve bu yönde bilgi panelleri yoluyla yapı, mimari açıdan daha tanımlı hale getirilebilir. Böylece ada hem denizden hem de karadan kendi içinde rotalarla ve farklı kültür varlıklarıyla yeni bir miras turizmi destinasyonu olacaktır. Kültür varlıkları korunacağı gibi sürdürülebilir ve adanın tabiat parkı kimliğiyle uyumlu bir uygulama yoluyla tüm bölgeye katkı sağlanmış olacaktır.

Şekil 1. Büyük Maden Adası Kulesi (ADRA 2016).

Şekil 2. Mardaliç Adası Kulesi (ADRA 2021).

Şekil 3. Büyük Maden Adası'nın doğusundaki çiftlik yerleşkesi ve tuzlanın havadan görünümü (ADRA 2017).

Şekil 4. Çiftlikteki taş kuyulardan biri (ADRA 2021).

Şekil 5. Yerleşkenin kuzeyindeki çiftlik evi (ADRA 2021).

Şekil 6. Çiftliğin güneybatısındaki yapı (ADRA 2021).

Şekil 7. Çiftliğin doğusundaki harap şapel (ADRA 2018).

Şekil 8. Çiftlik yerleşkesinin doğusundaki şapel kalıntısının kuzeyden görünümü (ADRA 2018).

Şekil 9. Şapelden tuğlalar ve silme (ADRA 2018). Şekil 10. Çiftliğin güneydoğusundaki iskele (ADRA 2017).

Şekil 11. Maden Tepe'nin batı yamacı boyunca uzanan tarım terasları (ADRA 2019).

Şekil 12. Pantelis Ambrosios Mavrokordatos (AFGP). Şekil 13. Mavrokordato Efendi (SALT).

Şekil 14. Maden Tepe boyunca uzanan kurşun madeni galerilerinden biri (ADRA 2020).

Şekil 15. Maden işletmesinin Büyük Maden Adası kuzeybatı kıyısındaki eski santral binası (ADRA 2016).

Kısaltmalar ve Kaynakça

- ADRA
Adramytteion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Arşivi (2015-2021).
- AFGP
Agelastos Family Genealogy Pages, *Pantaleon Ambrose (Ambrouzis) Mavrogordato*, <https://www.agelastos.com/genealogy/getperson.php?personID=I2556&tree=agelasto>.
- Arel 1995
Arel, Ayda, “Corci Adası ve Daha Başka Öyküler”, *Toplumsal Tarih*, 13, 1995, 18-23.
- BOA BEO 1921
Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi, *Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı*, 4671 - 350311, H. 10.05.1339 (20.01.1921).
- BOA ŞD 1914
Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi, *Şûrâ-yı Devlet Evrakı*, 1247 - 33, H. 10.02.1332 (08.01.1914).
- CBSS 1885
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnâmesi, H. 1302 (1885), Rodos.
- CBSS 1886
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnâmesi, H. 1303 (1886), Rodos.
- Cuinet 1892
Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque*, 1, Paris, 1892.
- Drakos 1888
Drakos, Eustratios I., *Μικρασιανά Πραγματεία Ιστορικά και Τοπογραφικά: ήτοι αι Εκατόνησοι, ο Δήμος Νυμφαίου και η Επαρχία Ανέων*, 1, Atina, 1888.
- Drakos 1895
Drakos, Eustratios I., “Μικρασιανά ή Γενική Πραγματεία Περί Εκατονήσων τανυν Μοσχονήσιων”, 1, *Τα Μικρασιανά ή αι Εκατόνησοι τανυν Μοσχονήσια*, 1-2, Atina, 1895.
- Harissis 2007
Harissis, Haris V. & Harissis, Anastasios V., “Ιστορία των αρχαίων ορυχείων Μήθυμνας και Μοσχονησίων”, *Lesviaka*, 22, 2007, 247-308.
- Kontogiannis 1921
Kontogiannis, Pantelis M., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας*, Atina, 1921.
- MTA 2010
Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (2010), *Balıkesir İli Maden ve Enerji Kaynakları*, <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/il-maden-potansiyelleri>
- OH 1889-1890

- Osmanlı Haritası, H. 1307 (1889-1890), *Ayvalık Memlaha Haritasıdır (Carte des salines d'Aivalik)*, İstanbul [Institut Catholique de Paris, Bibliothèque Numérique R-V-45-21].
- OH 1910-1911
Osmanlı Haritası, H. 1328 (1910-1911), *Ayvalık*, İstanbul [Atatürk Kitaplığı, Hrt_001003].
- Özgen 2017
Özgen, H. Murat, “Balıkesir İli Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık İlçeleri “Adramytteion Egemenlik Alanı” 2015-2016 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırması”, 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, Bursa, 2017, 219-241.
- Pîrî Reis 2013
Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (ed. B. Özükan), İstanbul, 2013.
- Pococke 1745
Pococke, Richard, *A Description of the East, and Some other Countries*, 2, Londra, 1745.
- Psarros 2017
Psarros, Dimitrios E., *To Aïβαλί και η Μικρασιατική Αιολίδα*, Atina, 2017.
- SALT
SALT Araştırma Arşivi, Feridun Fazıl Tülbentçi Koleksiyonu, FFT743051.
- Stauber 1996
Stauber, Josef, *Die Bucht von Adramytteion*, 1, Bonn, 1996.
- Tural 2009
Tural, Erkan, “Osmanlı Orman ve Maâdin ve Zirâat Nezâreti’nde Bürokratik Reform (1908-1914)”, *Tarih Dergisi*, 48 (2008/2), 2009, 85-115.
- Wiegand 1904
Wiegand, Theodor, “Reisen in Mysien”, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 29, 1904, 254-339.
- YDKH 1922
Yunanistan Deniz Kuvvetleri Haritası, *Κυδωνίαι και Μοσχόνησοι*, Atina, 1922.